De stemmen van de watersnood

Hilversumse radio en de Zeeuwse stormramp van 1953

Kirsten Noyons

Een fragment uit de eerste radioreportage van de watersnoodramp, gemaakt op 1 februari 1953. Voor de ogen van VARA-verslaggever Jan de Troye gooiden honderden mannen zandzakken, drijfhout en stenen in een gapend gat in de Sliedrechtse dijk.

‘Dan zijn er van die momenten wanneer je als radio-reporter langs die verschillende bedreigde punten gaat, dat je eigenlijk toch het liefste maar die microfoon in je zak houdt, en dat je die mensen zelfs niet durft te vragen naar die ellende en dat je maar liever niet wilt horen en dat je snel weer weggaat.’

Voor wie de berichtgeving van de vliegtuigcrash in de Bijlmer, de vuurwerk-ramp in Enschede en de cafébrand in Volendam nog vers in het geheugen liggen, klinkt De Troye's schroom vreemd in de oren. Bij deze rampen zochten de verslaggevers het menselijk verhaal achter de kille feiten. Hulpverleners en slachtoffers kwamen volop aan het woord. Camera's registreerden elke emotie. In de ruim veertig jaar na de watersnoodramp zijn de opvattingen over hoe je als journalist een ramp verslaat, sterk veranderd.

Maar waren de Nederlanders, die de eerste dagen na de watersnoodramp massaal aan hun radiotoestel gekluisterd zaten, ook niet verrast door de woorden van de VARA-reporter? Hadden zij geen ingetogener reportage verwacht? De journalistieke cultuur was in de jaren vijftig afstandelijk, braaf, geregisseerd en gezagsgetrouw.² De pers was de ‘herdershond van de verzuiling’ en er was sprake van een ‘gedienstige zwijgzaamheid’, oordeelden respectievelijk Jan Blokker en Henk Hofland. Hun mening is niet alleen terug te vinden in gedenkboeken van kranten, omroepen en journalistieke organisaties, maar ook in de werken van historici en politieke wetenschappers – met een aantal nuances.³

Een te eenzijdig beeld, concludeerde Paul Koedijk.⁴ Het functioneren van de pers, stelt hij, werd in de jaren vijftig ‘voor een belangrijk deel bepaald door externe, voor tijdgenoten niet altijd even duidelijk identifi-

ceerbare factoren'.⁵ Veel journalisten hadden in de Tweede Wereldoorlog een weinig heldhaftige rol vervuld. Uit angst hiermee te worden geconfronteerd, besloten zij 'te zwijgen en vooral braaf en niet al te opvallend hun best te doen'.⁶ Zij werden tegengewerkt door met name de overheid, die veel geheim wilde houden en de gedragslijnen wilde uitzetten. Toch waren er 'heel wat eigenwijze journalisten' die de grenzen probeerden op te rekken en er een uitgesproken taakopvatting op na hielden. In hoeverre zij representatief zijn voor de beroepsgroep, is echter onduidelijk.⁷

Daarnaast is de 'journalistieke slaafsheid' volgens Koedijk in veel gevallen politieke binding. De hoofdredacteurs en de parlementaire pers behoorden tot de culturele elite. Zij zaten op één lijn met politici en bestuurders, en wisten waar hun publicatievrijheid ophield en hun maatschappelijke en journalistieke verantwoordelijkheid begon. Wanneer het 'algemeen belang' dat verlangde, zagen zij vrijwillig af van primeurs, persoonlijke standpunten en kritiek. De affaires Schokking en Greet Hofmans getuigden hiervan.

Gedienstige zwijgzaamheid, met een enkele eigenwijze nieuwsgager die rommelde aan de grenzen van het gezag, het is een algemeen beeld van de journalistieke cultuur in de jaren vijftig. Dit artikel is gewijd aan de verslaggeving van een specifieke gebeurtenis: de watersnoodramp van 1953. Hoe afstandelijk, braaf, geregisseerd en gezagsgetrouw was de pers in deze hecatische rampdagen?

In dit artikel staan de reportages centraal, die de publieke omroepen de eerste vijf dagen na de ramp hebben gemaakt. Daarbij heb ik gezocht naar een antwoord op de volgende vragen. Waaruit blijkt het geregisseerde, gezagsgetrouwe en afstandelijke karakter van de verslaggeving? Wijken de journalisten tijdens de ramp van hun journalistieke conventies af? En op welke punten vertoont de berichtgeving discrepanties met het beeld dat zich na vijftig jaar en enkele historische onderzoeken over de ramp heeft gevormd?

De resultaten van dit onderzoek vormen de kern van mijn artikel. Daarbij heb ik ervoor gekozen om de reportages op te delen in sfeerverslagen en interviews. Een sfeertekening is de eigen tekst van de journalist. Hij heeft de regie en bepaalt – onbewust – hoe hij zijn luisteraars benadert. In een vraaggesprek is de reporter minder vrij en machtig; hij kan het gesprek slechts sturen. Voorafgaand aan deze analyse beschrijf ik de stormramp zelf en de wijze waarop de radioreporters het getroffen gebied hebben benaderd. Na de onderzoeksresultaten volgt een verslag van de hulpactie 'Beurzen open, dijken dicht' en de wijze waarop journalisten en historici de berichtgeving hebben beoordeeld, zowel in de jaren vijftig als na die tijd. Zo hoop ik een beeld te geven van de journalistieke stijl tijdens de watersnoodramp van 1953.

Een kanttekening: de uitzendingen zijn niet compleet. Wat ontbreekt zijn de verbindende teksten, die in de studio werden ingesproken en tussen de reportages ter plaatse werden gemonteerd. Ook is veel informatie over de herkomst van de fragmenten verloren gegaan. Niet alleen maakten de omroepen in de jaren vijftig weinig werk van archivering. Ook is door een ironische speling van het lot een kelder van de Nederlandse Radio Unie (NRU) onder water gelopen. Het archief van de gemeenschappelijke inzamelingsactie 'Beurzen open, dijken dicht' is daarbij doorweekt.⁸

De watersnoodramp

Op zaterdag 31 januari 1953 hadden veel Nederlanders zich aan de radio gekluisterd voor een speciaal programma rond de jarige Beatrix. Zij hoorden even na zessen aan het slot van het weerbericht de volgende mededeling:

'Boven het noordelijke en westelijke deel van de Noordzee woedt een zware storm tussen noordwest en noord. Het stormveld breidt zich verder uit. Verwacht mag worden, dat de storm de gehele nacht zal voortduren en in verband hiermede werden vanmiddag om half zes de groepen Rotterdam, Willemstad en Bergen op Zoom gewaarschuwd voor gevaarlijk hoog water.'

Een cryptisch bericht. Nagenoeg niemand kon hieruit opmaken, hoe gevaarlijk dit 'gevaarlijke hoge water' zou worden.⁹ Veel Nederlanders kropen 's avonds diep onder de wol.

De storm, springvloed en abnormaal hoge waterstanden werden de dijken langs de kust en in de Zeeuwse en Zuid-Hollandse zeearmen teveel. In de nacht van zaterdag op zondag braken zij op honderden plaatsen door. Schouwen, Goeree en Overflakkee, Tholen en Sint Philipsland werden nagenoeg geheel overstroomd. De Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden rond dit gebied liepen grotendeels onder water, evenals een aantal Noord-Brabantse polders. In totaal viel bijna een tiende deel van Nederland ten prooi aan de zee.

De gevolgen waren desastreus. In veel dorpen en stadjes werden de inwoners in hun slaap verrast. Veel mensen reageerden te laat en verdronken. Anderen wisten te vluchten naar hogergelegen plaatsen of verschansten zich op zolder en – toen het water de volgende dag verder steeg – op het dak of in een boomtop. Hier restte hen niets anders dan machteloos op hulp te wachten. Uren-, soms dagenlang, terwijl hun gestel bevangen werd door kou, uitputting en paniek, en terwijl hun huizen steeds verder beschadigden door losgeslagen puin. Velen van hen vonden de dood. 1835 mensen overleefden

de watersnoodramp niet, evenals tienduizenden koeien, kippen, paarden en schapen. Negenenveertigduizend huizen en boerderijen werden getroffen, waarvan 8250 zwaar beschadigd of geheel vernield werden. Het was de grootste natuurramp op Nederlands grondgebied sinds de Allerheiligenvloed in 1570.

Wel wakker die nacht was Jan de Troye, chef reportagedienst van VARA's DINGEN VAN DE DAG. 'Zuiver journalistengeluk,'¹⁰ memoreerde hij.

'Het was zaterdagavond. Een geweldige storm. Gedreven door een zekere intuïtie ben ik naar het ANP gegaan op het Melkpad [in Hilversum, KN], om te kijken of er berichten waren over schepen in nood. Die leverden meestal emotionele verhalen op. Maar er stond helemaal niets op de telex. Ik ben dus rustig naar huis gegaan.'

Even voor middernacht ontving De Troye een telefoontje van een muziekmedewerker van de VARA. De lezing die de man de volgende ochtend in Goes zou houden, was afgelast vanwege wateroverlast. 'Op grond van dat

'Een trieste rij dode koebeesten voor een van de honderden schuren in het overstroomde gebied'.
Bron: De Spiegel. Christelijk nationaal weekblad, 28 februari 1953.
(Collectie Onno de Wit)

bericht, want verder was er nog niets bekend, heb ik toch maar een reportage-wagen besteld.^{'11}

Samen met technicus Pieket Weeserik en chauffeur Ritter van de NRU, die beiden bereid waren hun vrije dag op te offeren, vertrok De Troye 's nachts richting Zeeland.

'Bij het eerste daglicht kwamen we bij Dordrecht. Daar zagen we de eerste wateroverlast. Vrachtauto's met zandzakken, mensen die al bezig waren dijken te dichten. Dordrecht stond goeddeels onder water. Daar troffen we dramatische taferelen aan: bejaarde mensen die bevrijd werden uit bovenverdiepingen en in kano's weggevoerd naar meer hooggelegen plaatsen.'¹²

Zij waren het onderwerp van het eerste radioverslag vanuit het rampgebied. Daarna vertrok het drietal richting Zeeland. De rit strandde zondagavond in de schemer op de dijk bij Rilland-Bath, gelegen op Zuid-Beveland, ten zuidwesten van Bergen op Zoom.

'Toen zaten we er middenin en begrepen we wat er aan de hand was. Dat het daar achter allemaal onder water moest staan. Ik heb ter plekke een reportage met redders en geredden gemaakt.'¹³

Hoe snel De Troye, Weeserik en Ritter ook ter plaatse waren, de uitzending van de reportages liet op zich wachten. Voor een rechtstreekse verbinding met het geteisterde gebied was de techniek in 1953 niet toereikend. De reportages werden met een platensnijmachine op glasplaten vastgelegd. Een radioverslaggever was dus altijd afhankelijk van een reportagewagen en een technicus, die de platensnijmachine kon bedienen. Daarna moest de reportageploeg of terugkeren naar de studio in Hilversum of een lijnverbinding aanvragen bij het postkantoor. Beide procedures kostten veel tijd. Pas zondagmiddag vijf uur hoorden de radioluisteraars de eerste geluiden uit het rampgebied.

Op locatie

Nieuwe verslagen volgden. Een reportageploeg van de NCRV bevond zich in West-Brabant. Herman Felderhof en Gerard Hoek, respectievelijk chef reporter van de actualiteitenrubriek VANDAAG, RADIOKRANT VOOR NEDERLAND en programmaleider van NCRV-Radio, bezochten daar een aantal dicht bij elkaar gelegen plaatsen. Vervolgens reden zij naar de Moerdijk, waarin het water grote gaten geslagen had. Een tweede reportagewagen bevond zich in

Zeeuws-Vlaanderen. Op maandag 2 februari bracht journalist Jan de Visser twee verslagen vanuit Ossensisse, Holtenisse, Perkpolder, Terneuzen en Hulst.

Al deze reportages zijn afkomstig uit de rand van het getroffen gebied. Verder kwamen de journalisten niet: de wielen van de reportagewagens bleven in de modder steken. En omdat de ravage in die gebieden al aanzienlijk was, maakten zij daar hun opnamen. Hoeveel moeite het kostte om het rampgebied te bereiken, blijkt uit een verslag van Jan de Visser in Zeeuws-Vlaanderen.

‘Het leek allemaal zo eenvoudig: via Antwerpen naar Sint Niklaas en dan zo weer naar vaderlandse grond. Maar zo makkelijk ging het niet. Antwerpen: eerste obstakel. De tunnel gestremd. Vol water gelopen. En dat betekende een omweg van meer dan 100 kilometer via Dendermonde. Dendermonde: plotseling het water dat hoog over de weg stroomde. Het zwarte, lugubere water met witte schuimkoppen tegen de verlaten huizen en de sinistere bomen. “Terug! Terug!”, riep men ons toe. Onze auto tot aan de treeplanken, ja, zelfs dieper onder het water. Het ging stapvoets. Vlak voor ons een auto in een put: twee mensen verdronken. Terug, terug, langs kleine wegen, langs hobbelige keien. Links en rechts zakken zand tegen de deuren en onder langs de huizen. Voor het eerst werden we geconfronteerd met de toestand, met het onheil, met de nog nimmer afnemende dreiging van het water.’¹⁴

Hoe groot het rampgebied daadwerkelijk is, realiseren de reporters zich niet. Op zondag verklaarde de reportagedienst van de NCRV vanuit West-Brabant:

‘Wij hebben vandaag een tocht gemaakt door dit misschien wel het meest getroffen gedeelte van Nederland waaromtrent nog zo weinig bekend is.’ Een dag later meldde Gerard Hoek: ‘Luisteraars, verward is nog altijd de toestand in het rampgebied. Het is zelfs moeilijk om van ogenblik tot ogenblik na te gaan, waar nu eigenlijk het centrum ligt. U weet het allen: we zijn begonnen met te denken dat dit zou liggen op het eiland van Dordrecht. De latere berichten wezen erop dat in West-Brabant de toestand ook zeer ernstig was, terwijl tevens uit Zeeuws-Vlaanderen zeer ernstige berichten binnenkwamen.’¹⁵

Over de zwaar getroffen eilanden Goeree-Overflakkee, Schouwen-Duiveland, Tholen, Walcheren en Noord- en Zuid-Beveland bleef het echter stil op de radio. Goeree-Overflakkee en Schouwen-Duiveland waren nagenoeg geheel overstroomd. Telefoon en elektriciteit waren uitgevallen en commu-

nicatie met de buitenwereld was praktisch onmogelijk. 'Nu zou het feit dat men geen contact kan krijgen voldoende moeten zijn om juist op onderzoek uit te gaan, maar in de chaos van de dag gebeurt het niet,' constateerde historicus Kees Slager.¹⁶

De gevolgen waren groot. Veel slachtoffers hebben uren-, soms dagenlang op hulp gewacht. De politicoloog U. Rosenthal stelde daarom dat

'terwijl duizenden mensen in het getroffen gebied in doodsnood verkeren, elders in eerste aanleg een volstrekt gebrek aan informatie over en inzicht in de omvang en de ernst van de ramp bestaat en dat vervolgens bij stukjes en beetjes de werkelijke contouren zichtbaar worden'.¹⁷

Vijftien verkenningsvluchten gaven maandag 2 februari meer duidelijkheid over de omvang van de ramp. Eén vliegtuig werd bemand door Jan de Troye. Met de microfoon in de hand vloog hij over de Zeeuwse eilanden. Walcheren, Goes op Zuid-Beveland en Goeree bleken grotendeels droog gebleven. Tot grote ontsteltenis van De Troye en de bemanning bleken echter Kortgene op Noord-Beveland, Overflakkee en geheel Schouwen-Duiveland onder water te staan. 'Ik geloof dat dit wel het ergste en het meest trieste beeld geweest is van onze hele route,' zei hij in zijn radioreportage. 'Dit eiland, waarvan wij wisten, pas op het laatste moment, dat de situatie kritiek was. Maar ik kan u vertellen: ik zie bijna geen enkel droog plaatsje meer hier.'¹⁸

Dinsdag 3 februari ging de storm liggen. Daarmee week het grootste gevaar voor nieuwe dijkdoorbraken. De reddingsacties, die de eerste dagen een provisorisch en chaotisch karakter hadden, werden vanaf die dag centraal georganiseerd. Ook werd een begin gemaakt aan de evacuatie van de geteisterde gebieden. Met de reddingswerkers wisten ook de journalisten de zwaarst getroffen plaatsen te bereiken. Reportages klonken vanuit Walcheren, Noord- en Zuid-Beveland en Schouwen-Duiveland. Ook verbreedde de aandacht zich: KRO-reporter Ben Brans bezocht Texel en de kop van Noord-Holland. Het werkgebied van de journalisten heeft zich dus vanaf woensdag aanzienlijk uitgebreid.

Het aantal journalisten in het rampgebied groeide eveneens. Ben Brans, Wim Ruth en Leo Pagano van de KRO, Peter Knegjens van de AVRO, en Piet te Nuyl Jr. en Arie Kleijwegt van de VARA versterkten het reportersteam. Kleijwegt werd hiervoor zelfs teruggeroepen van het EK-schaatsen in Hamar. Ook Radio Nederland Wereldomroep was aanwezig. Voor de Nederlandse emigranten maakten verslaggevers Guus Weitzel, Dick van Rijn en Jacques Idzerda reportages vanuit de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden.

Het verslaan van een dergelijk grootschalige ramp met de technische middelen van de jaren vijftig was geen eenvoudige opgave. Samenwerking was daarom vereist, concludeerden de omroepen. NCRV, VARA, KRO en de Wereldomroep besloten gezamenlijk reportageploegen naar het rampgebied te sturen. 'Het reportersteam van K.R.O., N.C.R.V. en V.A.R.A., samen met de Wereldomroep, is dag en nacht in touw geweest, geassisteerd door de technici van de N.R.U. in de wagens', meldde de *Katholieke Radio Gids* op 15 februari 1953 trots.¹⁹ Ook zonden deze omroepen vanaf maandag samen de 'Berichtendienst' uit. Met name burgemeesters, het leger en andere officiële instanties maakten dankbaar gebruik van deze mogelijkheid om oproepen te plaatsen. Dit samenwerkingsverband was uitzonderlijk in de geschiedenis van de omroepen. Sinds de oprichting van de NRU in 1947 waren de gezamenlijke uitzendingen – onder het motto 'liever gescheiden slecht dan gezamenlijk goed'²⁰ – beperkt gebleven tot de waterstanden, beursberichten en verjaardagen van het koninklijk huis.

Opvallend was de afzijdigheid van de AVRO. De omroep nam geen deel aan de Berichtendienst – voorzitter G. de Clercq wilde geen verantwoordelijkheid nemen voor het uitzenden van mededelingen, waarvan hij de herkomst niet kende²¹ – en ontbrak in het reportageteam. Er was zelfs sprake van concurrentie tussen de AVRO en de andere omroepen. Geen ideale situatie, aldus VARA-verslaggever Arie Kleijwegt.

'Ik ging voor de gezamenlijkheid per auto en chauffeur naar Duiveland en toen we stopten voor het veer bij Anna Jacoba, stond tot mijn stomme verbazing Siebe [van der Zee, verslaggever van de AVRO, KN] in een auto naast me. De AVRO deed als enige niet mee en deed zelf verslag. We hebben de hele dag op Duiveland niets anders gedaan dan op elkaar letten. Als hij op een tank klom, ging ik er achteraan. Stapte ik in een bootje, dan hij ook.'²²

De AVRO werd 'volkomen genegeerd', verdedigde De Clercq zijn beleid.

'De KRO, NCRV, en VARA begonnen direct na de ramp met gezamenlijke reportages. Eerst Dinsdagmiddag werd ons telefonisch gevraagd, of wij ook mee wilden doen. Toen weigerden wij, mede omdat er van een leiding of samenwerking bij de anderen ook geen sprake was. Tal van berichten zijn door hen fout omgeroepen en gaven aanleiding tot grote verwarring. Ons eigen werk kreeg echter lof van de hoogste instanties.'²³

Pas na aandringen van de andere omroepen en vernietigend commentaar in de pers, voegde de AVRO zich bij de gezamenlijke uitzendingen.²⁴

De sfeerverslagen

Ter inleiding een fragment uit een reportage:

‘Daar wachtten we voor de veerboot uit Zijpe, die ons naar Duiveland moest brengen. Duiveland, dat daar tweehonderd meter verder over het brede water voor ons lag. En dat een normaal beeld bood. Zo daar van de overkant te zien. Een beeld van een eiland, waar niets mee aan de hand scheen te zijn. Een hoge groene dijk, en daarachter de rode daken van de huizen. Maar toen de veerboot ons overzette, toen bleek het beeld alles-behalve normaal. Want achter die groene dijk was geen eiland meer. Die dijk was gezichtsbedrog geworden. Een façade. Meer niet. Achter de dijk was niets. Geen land, maar water. Grijs, kalm, kabbelend water, zo ver het oog reikte. Daar tussen de verspreide boerderijen, de eenzame huizen. Op de dijk het front, soldaten, druipnat, bemodderd. Nederlanders, Amerikanen en Duitsers, met boten en amfibievaar- en voertuigen. En in de haven van Zijpe een vloot van schepen, loggers en vissersschepen uit Urk en Katwijk en waar niet vandaan, luxe jachten, motorboten, van alles. Daar tussendoor de geslagen bewoners van dit verdronken land, gehuld in dekens, schamel lijfgoed meevoerend, en wachtend op het transport uit dit grimmige waterland.’²⁵

Dit fragment is exemplarisch voor alle sfeerbeschrijvingen van de watersnoodramp. In enkele minuten schetste verslaggever Guus Weitzel de toestand op Schouwen-Duiveland. Alle sfeerverslagen waren sterk beschrijvend. Verslaggevers beschreven letterlijk, gedetailleerd en in zorgvuldige bewoordingen wat zich voor hun ogen afspeelde: de ontredde, de wanhoop, de ellende. Sommigen gebruikten staccato zinnen, anderen barokke, kleurrijke frasen. Zo wilden zij – als ooggetuigen – de watersnood voor hun luisteraars verbeelden. Jan de Visser vertelde zijn luisteraars bijvoorbeeld:

‘In het water de verlaten boerderijen, troosteloos, en eenzaam. Links van me, drie knotwilgen, niet minder eenzaam dan het huis ernaast. Hier en daar een klein lichtje dat hoopvol straalt door de kleine ruitjes. Hier is wel een van de grootste gaten in de dijk geslagen. Enkele honderden meters van mij af, een gat van ongeveer tachtig à negentig meter en men probeert de dijk te redden maar het gat *is* niet te dichten. Men wacht nu op de hulp van vierhonderd militairen, die ook via België, net als wij, hier naar toe zullen komen om bijstand te verlenen.’ In Terneuzen zei hij: ‘Terneuzen biedt zelf een beeld alsof het gebombardeerd is en of de straten zijn omgewoeld met bulldozers’.²⁶

Beeldende sfeerbeschrijvingen waren in de jaren vijftig gemeengoed. Verslaggever Herman Felderhof verklaarde in een interview:

‘In de tijd dat er nog geen televisie was, moest je als radiojournalist een echt ooggetuigenverslag uitbrengen. Het was heel belangrijk dat de luisteraars het gevoel kregen dat ze erbij waren.’²⁷

Om dit gevoel te versterken – en om de getroffen gebieden te bereiken – werden de reportages gemaakt vanuit kleine bootjes, grote schepen en vanuit het vliegtuig.

Algemene feiten ontbraken vrijwel geheel. En wanneer feiten gegeven werden, betroffen zij voornamelijk de plaatsen waar de journalisten zich bevonden. Misschien uitte zich de onwetendheid van de eerste twee dagen in de reportages. Of wellicht werden in de studio feitelijke passages aan de reportages toegevoegd. Die teksten zijn echter verloren gegaan.

Frappant is hoe vaak de reporters hun eigen gevoelens beschreven. De eerste reportage van Jan de Troye is een mooi voorbeeld.

‘Wanneer je dat ziet,’ zei hij in het ondergelopen Sliedrecht, ‘en je ziet in de verte die mensen dwalen, met wat goederen die ze nog over hebben gestapeld op wat karren, je ziet ze daar gaan naar verschillende huizen waar men dan onderdak geeft, dan krijg je toch wel die indruk, dat je de handen voor je gezicht wilt slaan, dat je niet wilt weten, hoe het eigenlijk gedaan moet worden om die mensen te helpen.’²⁸

De reportage staat bol van dergelijke emotionele zinsneden.

Van alle verslaggevers die naar de watersnood zijn gestuurd, uitte Jan de Troye het meest expliciet zijn emoties. Hij was echter niet de enige. Zo sprak Gerard Hoek:

‘Wie bij de Heijningse Dijk bij Fijnaart gestaan heeft, gistermiddag, gisteravond, heeft staan huilen, staan knarsetanden over de menselijke onmacht tegenover dat watergeweld. Doet men dan niets?’²⁹

Tijdens een evacuatie in de Hoeksche Waard beschreef een verslaggever zijn gevoelens van machteloosheid.

‘En als we dan zo voorbij varen, en we kijken dit zo aan, dan wordt het zo leeg in ons hart. En dan wil je eigenlijk wel wat gaan doen, maar we kunnen niet, we moeten door naar Numansdorp. En dan is er maar één gebaar dat je kunt maken. Dat is een handgebaar. Een handgebaar, waar-

mee je uit wilt drukken dat je met deze mensen meeleeft. Maar het blijft een triest en leeg handgebaar.³⁰

Deze emoties passen in het geheel niet in het algemene beeld van de journalistieke cultuur in de jaren vijftig. Deze was immers afstandelijk, geregiseerd en beheerst. Een mogelijke verklaring hiervoor is – wederom – de gebrekkige communicatie tussen het rampgebied en de rest van Nederland. De emotionele passages kwamen voornamelijk in de eerste twee dagen van de ramp voor, toen de wind nog in de microfoon bulderde en niemand het overzicht had. Vanaf 3 februari wisten de journalisten hun gevoelens beter in de hand te houden. Betuigingen van betrokkenheid bleven echter deel uitmaken van de reportages. Een verklaring hiervoor zou de omvang van de watersnoodramp kunnen zijn. Over een dusdanig grote ramp, met honderden slachtoffers verspreid over een zeer groot gebied, konden de journalisten niet afstandelijk berichten. De uitwerking was te groot. Een tweede verklaring zou zijn de functie die het water in de Nederlandse geschiedenis vervulde. De strijd tegen het water is, stellen de technisch historici C. Disco en H.W. Lintsen, een oude traditie. Met het besluit om te blijven in weerwil van overstromingen en eeuwig zompige akkers hebben de Nederlanders een 'nijver verbond' gesloten met het 'land en water dat zij tot hun erfdeel hebben gemaakt'. Een verbond, dat in de afgelopen eeuwen zijn offers heeft geëist. Echter, 'deze vruchtbare delta met haar ligging aan de kruising van scheepvaartwegen was kennelijk steeds de moeite van het bewonen en die offers waard'.³¹ Daarmee werd de strijd tegen het water één van de symbolen van nationale identiteit.

Een terugkerend element in de verslaggeving van de ramp zijn de gevoelens van saamhorigheid die de ramp heeft veroorzaakt. 'Verheugend temidden van deze ellende is de geest waarmee ons volk dit alles tegemoet treedt,' zei premier Drees tijdens zijn radiotoespraak op 2 februari.³² Prins Bernhard, op 5 februari sprekend als voorzitter van het Nationaal Rampenfonds, benadrukte de eensgezindheid van de gehele bevolking: '[Ik ben] getroffen door de vastberaden moed en de taaie vasthoudendheid van iedereen'.³³ De reporters waren dezelfde mening toegedaan. Toen Venray op 2 februari de gemeente Holtenisse wilde adopteren, verklaarde een verslaggever: 'Ik geloof dat we inderdaad hier wel mogen spreken over een werkelijk nationale actie. Een actie waarbij iedereen zich verbonden voelt met de streken die op zo'n afschuwelijke wijze door deze natuurramp getroffen zijn.'³⁴ De watersnood was een nationale ramp geworden.

In de reportages wordt een aantal malen verwezen naar de Tweede Wereldoorlog. Acht jaar na de bevrijding lag nog vers in het geheugen hoe de Duitsers in 1944 – uit angst voor een invasie – enkele Zeeuwse eilanden

onder water hadden gezet. 'Meer in het algemeen kan worden gezegd dat één van de zwaarst getroffen gebieden opnieuw de provincie Zeeland is. Het gebied dat ook in de oorlogsjaren een hoge tol moest betalen,' sprak premier W. Drees in de Tweede Kamer.³⁵ Een verslaggever, aanwezig bij een kledinginzameling in Middelburg, drukte zich in gelijke bewoordingen uit:

'Zo werkt Walcheren mee om de geteisterde gebieden te voorzien van alles dat nodig is. Walcheren, dat destijds zelf, zoals u allemaal weet, zo zwaar te lijden heeft gehad van de oorlogsomstandigheden.'³⁶

Tot slot kwam de Tweede Wereldoorlog in enkele interviews met ooggetuigen ter sprake. Dat de watersnood een ernstige terugval in de wederopbouw betekende, werd alleen aangeroerd door premier Drees en prins Bernhard, niet door de reporters.

Enkele dagen na de ramp bezocht de koninklijke familie de getroffen gebieden. VARA-verslaggever Piet te Nuyl Jr. deed verslag van het bezoek van prinses Wilhelmina aan Kortgene. Op fluistertoon, alsof hij het plechtige moment niet wilde verstoren, vertelde hij de luisteraars: 'Prinses Wilhelmina geeft met een werkelijk bewonderenswaardige kracht en moed ook hier op deze bedreigde plaats blijk van haar medeleven.'³⁷ In de reportage was Te Nuyl vol lof over het optreden van de prinses. Dit fragment, het verslag van prins Bernhards aankomst op Schiphol en andere reportages sluiten goed aan bij de wijze waarop het koninklijk huis in de jaren vijftig werd benaderd: ter plaatse en beeldend, om de luisteraar het gevoel te geven dat hij er zelf bij is. Bovenal viel er geen onvertogen woord. De koninklijke familie was boven alle kritiek verheven.

Opvallend is hoe de redding en evacuatie van slachtoffers is beschreven. De eerste hulpverlening verliep chaotisch. Aanvankelijk liet de regering het reddingswerk over aan de lagere overheden. Op zondagmiddag hadden premier Drees en minister Algera van Verkeer en Waterstaat, na een bezoek aan de niet zeer zwaar getroffen stad Dordrecht, geen reden gezien om het kabinet bijeen te roepen. Ook nam de regering de hulpverlening niet in eigen handen. 'Als wij zouden hebben geprobeerd, alles vanuit één centraal punt te dirigeren, zouden de zaken hopeloos zijn misgelopen,' zei premier Drees in het Kamerdebat van 10 februari.³⁸ Pas vanaf maandag, toen er duidelijkheid kwam over de omvang van de ramp, werd het reddingswerk centraal georganiseerd.

Tot die tijd lag de redding in handen van de gemeentebesturen, politie, brandweer en het Rode Kruis. Zij waren niet voorbereid op deze taak.³⁹ 'Die burgemeesters zaten de hele dag op hun gemeentehuis te jammeren zonder dat er iets uit hun handen kwam,' herinnerde prins Bernhard zich.⁴⁰ De eerste hulp werd daarom voornamelijk spontaan verleend door dorps-

'Prins Bernhard bij de dijken, waar de zandzakken slordig liggen opgetast'
Bron: De Spiegel.
Christelijk nationaal weekblad,
28 februari 1953.
(Collectie Onno de Wit)

genoten of bewoners van omliggende plaatsen. Op zondagochtend kregen zij steun van het leger. En na de eerste berichten op de radio kwam een grote stroom vrijwilligers op gang, die in het geteisterde gebied hun diensten aanboden.

Niet alleen de onmacht van de lokale bestuurders frustreerde de reddingsacties. Redding liet eveneens op zich wachten door de gebrekkige communicatiemiddelen, storm, vrieskou en een groot gebrek aan kleine, wendbare motorboten. De marine, die met enkele schepen naar Hellevoetsluis voer, durfde het woeste Haringvliet niet over te steken naar het verdronken Goeree-Overflakkee. Hetzelfde gold voor de waterpolitie, die de Oosterschelde te woelig achtte om poolshoogte te nemen op Schouwen-Duiveland. Ook evacuatie vanuit de lucht was niet mogelijk. Nederland had slechts één helikopter, en de piloot durfde niet op te stijgen vanwege de storm.⁴¹

Pas op dinsdag, de storm was gaan liggen, kwam de professionele hulpverlening goed op gang. Buitenlandse legereenheden leverden extra boten, helikopters en mobilifoons. Nederlandse troepen, brandweerlieden en vrijwilligers brachten de slachtoffers naar veiliger gebieden, dichtten de eerste gaten en borgen de lijken. De evacués konden op verhaal komen in opvangcentra in onder meer Rotterdam. Daarna vertrokken zij naar adressen elders

in het land van mensen, die bereid waren hen op te nemen. Op 1 maart 1953 waren 72 duizend bewoners geëvacueerd.⁴²

Dat de reddingsacties de eerste twee dagen zo chaotisch verliepen, dat vernamen de luisteraars echter niet. De radio-reporters prezen het reddingswerk unaniem. Enkele voorbeelden. In zijn eerste reportage van de ramp zei Jan de Troye:

‘Het is goed, luisteraars, dat we kunnen zeggen dat we (...) geconstateerd hebben hoe snel ons nieuwe militaire apparaat, hoe snel ook de Rode-Kruis-colonnes in actie zijn gekomen. Het is (...) een pleister op deze wonde dat het Nederlandse volk hulp weet te bieden nu dat zo hard nodig is.’⁴³

Een dag later meldde Jan de Visser:

‘Heel de nacht zijn militairen in Fijnaart bij het licht van zoeklichten die van het vliegveld Woensdrecht gekomen waren, door blijven vechten tegen de golven. Door blijven vechten om mensen te redden. Het is ze gelukt met motorboten die intussen aangerukt zijn om meer dan honderd mensen uit de geïnnundeerde huizen te redden. Een prachtige prestatie, die met levensgevaar tot stand is gekomen.’⁴⁴

Het zijn slechts twee voorbeelden uit de talloze lofdichten voor de hulpverleners.

Naast de hulp van officiële instanties als de landmacht en het Rode Kruis, was er ook veel bewondering voor de vrijwilligers. In zijn reportage in Rilland-Bath beschreef Jan de Troye op zondag bijna jubelend een reddingsactie.⁴⁵ ‘Dat waren gewone, simpele sportvissertjes, geholpen door militairen, die in kleine roeibootjes keer op keer dat verschrikkelijk onstuimige water optrokken door die geweldige orkaan heen,’ verklaarde hij veertig jaar later. ‘Ik noem hen altijd de helden van Rilland.’⁴⁶ Ook uitten de journalisten niets dan lof voor de grote toestroom vrijwilligers in de dagen erna.

‘Of het nou de Unilever is met een kwart miljoen guldens of die man met een bus uit Bussum, (...) die zei: “Ja, ik heb vrouw en kinderen maar achtergelaten. Ik heb ze een beetje geld gegeven en ze zullen wel zien wanneer ik terug ben”.’⁴⁷

Dat elke nieuwe vrijwilliger in het noodgebied, waar het voedsel schaars was, een extra te voeden mond betekende, werd slechts terloops vermeld. Alleen het gebrek aan kleine motorboten werd – als feit – aangekaart.

Ook andere heikele onderwerpen, als het late optreden van de regering, het niet tijdig alarmeren van de burgers en de zwakte van de dijken, werden niet aangeroerd. Toen de regering op dinsdag 3 februari voor de Tweede Kamer een verklaring over de ramp aflegde, zei premier Drees:

‘Ik weet niet of het anderen, bij het luisteren naar de radio gegaan is zoals mij. Bij mij kwam de herinnering op aan de radioberichten die binnenstroomden op de tiende mei 1940. Het ene nog onheilspellender dan het andere. In de laatste dagen heeft zich voor ons weer een beeld afgerold van een harde strijd, waarin wij op punt na punt werden teruggedrongen. Maar er is gelukkig een diepgaand onderscheid. Het is thans geen strijd tussen mensen.’⁴⁸

Het was een natuurramp, die Nederland had getroffen. Een conclusie, die Jan de Visser ook trok, toen hij sprak over de ‘menselijke onmacht tegenover dat watergeweld’.⁴⁹ Er volgden geen vragen.

In 1953 was bij de polderbestuurders en Rijkswaterstaat echter bekend dat de dijken te laag en te zwak waren om een zware stormvloed te keren.⁵⁰ Ook *Elsevier*-verslaggever Herman Looman was op de hoogte. Eind 1952 had hij het beangstigende relaas opgetekend van de heer Johan van Veen, hoofddirecteur van de afdeling Benedenrivieren bij Rijkswaterstaat. Looman kreeg het artikel, waarin de slechte toestand van de dijken aan de kaak werd gesteld, niet langs toenmalig hoofdredacteur De Keizer. Zijn commentaar:

‘Dit volk heeft vijf jaar lang onder de knoet van de moffen gezeten. We zijn net bezig de boel een beetje op te ruimen en nu kom jij ze vertellen dat ze ook nog gaan verzuipen’.⁵¹

Slechts éénmaal werd in de berichtgeving de schuldvraag aangeroerd. Tijdens een persconferentie werd directeur-generaal A.G. Maris van Rijkswaterstaat geconfronteerd met de vraag ‘of er naar verhouding tot de vooroorlogse jaren niet te weinig geld is uitgegeven voor het onderhoud van de dijken’. Het antwoord van Maris luidde:

‘Eh... het eerste punt om daarop in te gaan, daar kan ik niet zo erg diep op ingaan, omdat dit een, eh... een beleidsvraag van de regering zal gaan betreffen. En ik vermoed dat dit dinsdag wel in de Kamer ter sprake zal komen, dus daar wil ik niet te veel op ingaan, maar het punt waarbij het u eigenlijk om gaat dat is dit: Was het... is het onderhoud van onze weringen gedupeerd door een gebrek aan geld? Dus met andere woorden: is het onderhoud van onze waterkeringen voor de oorlog van een

andere kwaliteit geweest dan het onderhoud van de waterkeringen nu?
En dat is voor mijn gevoel bepaald niet het geval.⁵²

Niemand stelde een kritische vervolgvraag.

In een verslag vanuit Londen sneed AVRO-correspondent Albert Milhado twee dagen later aan hoe de Britse pers de schuldvraag stelde.

‘Nu men de situatie in de overstroomde gebieden in Engeland meester is, valt het te begrijpen dat door velen de vraag wordt gesteld: “Had deze ramp in Engeland voorkomen kunnen worden, en indien niet helemaal voorkomen, had men deze ramp kunnen beperken, indien men tevoren betere maatregelen zou hebben genomen?” Het antwoord op een dergelijke vraag valt natuurlijk moeilijk te geven.’⁵³

Desondanks citeerde Milhado enkele kranten die vragen stelden als: ‘Waren de uitgaven voor dijken hoog genoeg?’ en ‘Is er na de Tweede Wereldoorlog voldoende gedaan?’ Ook dit verslag vormde voor de vaderlandse pers geen aanleiding voor een kritisch onderzoek. In de woorden van historicus Kees Slager:

‘Onderzoeksjournalistiek wordt er na de ramp niet bedreven en de schuldvraag wordt slechts sporadisch opgeworpen. De pers is tegen een kritische benadering van wat er zich heeft afgespeeld.’⁵⁴

Luisterend naar de radiofragmenten lijken de journalisten heen en weer geslingerd tussen hoop en vrees.

‘De situatie is ernstig,’ sprak Tom Nieuwenhuysen, ‘voor ons land als geheel maar nog in grotere mate voor diegenen die in de getroffen streken wonen. Angstig staan de mensen bij de huizen die aan de rand van de watermassa’s staan. Zal hun huis gespaard blijven? Dode koeien drijven tegen de dijken. Land dat bebouwd zou worden, is verwoest. Hele gezinnen zijn niet gered kunnen worden. De verslagenheid is groot.’⁵⁵

Jan de Troye deelde eveneens zijn wanhoop met de luisteraars:

‘Verlaten, troosteloos, in de regen, rijzen de boerderijen boven het grauwe water uit, dat Duiveland, en verderop, het hele eiland van Schouwen op het ogenblik bedekt. En als we dit zo zien, dan vragen we ons af: hoe moet dit ooit goed komen?’⁵⁶

Vaak was de toonzetting van de reportages wel optimistisch. Het lijkt of de reporters probeerden de slachtoffers een steuntje in de rug te geven. Door

het reddingswerk te prijzen, door kritische geluiden achterwege te laten, door alle gebeurtenissen van de positieve kant te bekijken. Zo was de Zeeuw die niet wilde evacueren niet koppig, maar 'te gehecht aan zijn eigen grond'.⁵⁷ En zo concludeerde Herman Felderhof van de NCRV:

'De toevloed van schepen, van boten, van werkkrachten, van helpers is zo groot geweest, dat lang niet allen wat dat betreft aan hun trek zijn gekomen. Voor velen was dat natuurlijk een teleurstelling. Aan de andere kant is het verheugend, heerlijk om te horen dat deze verschrikkelijke ramp in Nederland een dusdanige reactie bij de hele bevolking heeft opgewekt.'⁵⁸

Er was altijd hoop. De reportageploeg van de NCRV berichtte zondag:

'Het gehele beeld dat West-Brabant biedt is buitengewoon triest, maar er wordt hard gewerkt om te helpen waar dat maar enigszins mogelijk is. U kunt ervan verzekerd zijn, ook in de nacht zal worden doorgewerkt. Wij hopen u zo spoedig mogelijk betere berichten te kunnen brengen over de situatie hier.'⁵⁹

Dick van Rijn, twee dagen later:

'Wanneer we denken aan die arme stakkers die daar op Noord-Beveland nu al de vierde bange zwarte nacht ingaan, dan zwijg je stil. Want dan is eigenlijk ieder woord te veel. En je hoopt alleen maar. Je hoopt vurig uit het diepst van je hart dat er ook voor hen toch nog hulp zal mogen opdagen.'⁶⁰

De interviews

In de reportages was veel tijd ingeruimd voor interviews. Op grond van de wijze waarop zij werden gehouden, heb ik ze grofweg ingedeeld in twee groepen: de leken (slachtoffers, ooggetuigen en vrijwilligers) en de deskundigen (militairen en bestuurders). Eerst zal ik de groep slachtoffers, ooggetuigen en redders behandelen. Daarna komen de deskundigen aan het woord.

De eerste verslagen bevatten enkele gesprekken met slachtoffers en ooggetuigen van de watersnood. Gerard Hoek bezocht bijvoorbeeld twee opvanghuizen en Guus Weitzel maakte een reportage in de Rotterdamse Ahoy-hallen, waar de slachtoffers tijdelijk werden gehuisvest. Doorgaans bevatten de interviews een kort relaas van de evacuatie, het moment waarop het water de huizen binnenstroomde en de opvang. De vragen werden rap

en bondig gesteld. Het interview van Weitzel met een chauffeur is hiervoor illustratief: 'Was er al water in uw omgeving toen u gealarmeerd werd?' 'Hoe ging het verder?' 'Hoe staat het met uw eigen huis?' 'Hoe bent u eruit gekomen?' En: 'Zijn er nu nog mensen in Zuidland?'⁶¹ Van de geïnterviewden werd verwacht dat zij eveneens kort en bondig antwoord gaven. Wanneer de gesprekspartner een zijpad dreigde te bewandelen, of een lange uitweiding wilde geven, klonk het ongeduldige 'ja, ja' van de reporter in de microfoon. Waarschijnlijk wilden de verslaggevers op deze manier de regie zoveel mogelijk in handen houden. De vraaggesprekken duurden doorgaans niet langer dan een minuut.

Deze interviews kunnen tevoren niet grondig zijn voorbereid. Daarvoor ontbrak de tijd. De meeste gesprekken hadden daarom een spontaan karakter. Zo kreeg Jan de Troye op de Moerdijk instructies en uitleg van een ooggetuige, waarna de man, een bankwerker, spontaan uitriep: 'Oh, daar zie ik nog vee!'⁶² Eerder had de man reeds opgemerkt: 'Veel [dieren] heb ik er zien verdrinken, hoor. Afijn, dat kunt u wel zien: aan de overkant liggen de koeien op straat, hè?' In een café leefde De Troye mee met een vrouwelijk slachtoffer, 'een bewoner van een particulier huis'. 'Het zal niet de eerste keer zijn dat u dit heeft meegemaakt?' vroeg hij. Over het uitdelen van brood en koffie concludeerde de reporter tot slot: 'Dus dat is allemaal fijn voor elkaar.'⁶³ De interviews met de redders van het eerste uur hadden een soortgelijk verloop.

Twee vraaggesprekken met slachtoffers waren erg indringend. Het eerste fragment is wederom afkomstig van Jan de Troye, die op de dijk bij Rilland getuige was van een reddingsactie. Toen het gezin veilig op de dijk stond, hoorden de luisteraars een oudere man zich voorstellen, waarna hij zei: 'We zijn hopelijk allemaal, lieve zuster Ivonia en de vrouw, hier aanwezig. Moeder komt straks. Bid voor ons. Dank U.' Het fragment werd direct daarna gevolgd door een geëmotioneerde vrouwenstem: 'Vader en moeder uit Ewijck, ik kom zo naar huis toe, hoor. Daag! We zijn gered. Gelukkig.'⁶⁴ Deze twee gesprekken zijn eigenlijk geen interviews te noemen. De slachtoffers, zich blijkbaar bewust van het bereik van de radioreportage, grepen de zendtijd aan om hun familie gerust te stellen. 'Het merkwaardige was dat die mensen hun verhaal vertelden, zonder dat we hen iets hoefden te vragen,' herinnerde De Troye zich.

'De microfoon stond opgesteld op de dijk (...). Die mensen zagen een soort brug naar hun familie, hun vrienden, hun achterland in die microfoon. En ongevraagd brachten zij hun emotionele verhalen. Dat is toch een moment waarop een verslaggever eigenlijk niets meer te doen heeft dan het geluid te registreren, want die verhalen zijn veel sterker dan wat je zelf ooit op zo'n moment onder woorden kunt brengen.'⁶⁵

Handelsblad-
verslaggever
Herman Besselaar
(l) en Jacobus
Romeyn,
burgemeester van
Ouwerkerk, waar
91 doden te
betreuren waren.
Bron: M. van
Amerongen e.a.
(red.) *Luizen in de
pels, Amsterdam*
1984, p. 76

Het was een voor de jaren vijftig ongebruikelijk gesprek. Geen regie, geen vooraf doorgesproken dialoog, geen spoor van afstandelijkheid. Slechts in één andere reportage krijgen slachtoffers van de ramp de gelegenheid om familieleden te groeten: in het verslag van Piet te Nuyl Jr. Een vrouw zei: 'De groeten van uw dochter, van de weduwe van De Visser, uit Moerdijk. We zijn allen goed. Maar we zijn alles kwijt. Het beste bij jullie en bij ons ...'⁶⁶ Daarna barstte ze in snikken uit. De band eindigt abrupt.

Vanaf dinsdag 3 februari kwamen de slachtoffers nauwelijks meer aan het woord. Het accent verschoof volledig naar de 'deskundigen': militairen, burgemeesters en andere gezagsdragers, die – toen de storm was gaan liggen – massaal het getroffen gebied binnenstroomden. Slechts drie keer kwam een slachtoffer nog voor de microfoon. Deze gesprekken hadden niet meer het spontane karakter van de eerste twee dagen. De indrukken van de Zuid-Hollandse eilanden die een autobuschauffeur bijvoorbeeld gaf, waren van papier voorgelezen. Niet alleen blijkt dit uit zijn intonatie, ook vroeg hij vooraf aan de journalist: 'Moet ik nou beginnen?'⁶⁷ Ook de andere twee 'vraaggesprekken' betroffen een voorgelezen tekst. Strakker geregisseerd kan bijna niet.

In tegenstelling tot de groep slachtoffers, ooggetuigen en vrijwilligers kwamen autoriteiten veelvuldig voor de microfoon. Gemeentepolitici, hoge militairen, de griffier van de Kruispolder, de wachtmeester en de groepscommandant van de rijkspolitie, een brugwachter en een wethouder; zij vormen slechts een greep uit deze grote groep gesprekspartners in de eer-

ste dagen na de ramp. Burgemeesters waren favoriet. Werden de interviews met gezagsdragers op zondag en maandag nog afgewisseld met vraaggesprekken met slachtoffers, vanaf dinsdag beperkten de reporters zich tot de functionarissen.

Die interviews hadden een geheel ander verloop. Het verschil schuilt in de benaderingswijze van de journalisten. Vol ontzag en bewondering traden zij de autoriteiten tegemoet. De vragen waren beleefder, soms ronduit nederig. Zo vroeg Piet te Nuyl Jr. aan de burgemeester van Kortgene: 'Zou het u mogelijk zijn in een paar woorden een kort verslag te geven van de situatie zoals die op het ogenblik op het eiland Noord-Beveland is?'⁶⁸ En KRO-verslaggever Ben Brans leidde een gesprek in met de woorden: 'De burgemeester is zo vriendelijk om ons even te woord te staan'.⁶⁹

De functionarissen kregen vervolgens alle ruimte om hun bevindingen te etaleren; dat zij dikwijls een langdradig verhaal afstaken, was geen probleem. Een gesprek duurde daardoor gemiddeld circa twee minuten – twee keer zo lang als bij de slachtoffers. In de fragmenten van 4 en 5 februari heb ik zelfs uitschietters van meer dan vijf minuten aangetroffen. Kritische vragen werden niet gesteld. Wanneer de autoriteit was uitgesproken, beëindigde de reporter het interview beleefd. Paul de Waart sloot bijvoorbeeld zijn vraaggesprek met een luitenant op de volgende wijze af. 'Dank u, luitenant, ik zal niet meer nemen van uw tijd en dank voor de inlichtingen en succes bij het verdere reddingswerk'.⁷⁰

Over de motieven van de radio-reporters kan ik alleen gissen, maar waarschijnlijk zijn zij dezelfde als die van verslaggever Herman Besselaar van het *Algemeen Handelsblad*. Besselaar verklaarde zijn gezagsgetrouwe houding als volgt:

'Als ik ergens kwam namen de mensen me spoedig mee naar de burgemeester: "Meneer, er is een verslaggever!" Zelf spraken ze niet veel, de treurnis snoerde hen de mond. Ruim achttienhonderd doden, weet u. Maar zo'n burgemeester praatte honderduit. Die gaf je een sigaartje, lichtte je in. Wat wist een boertje nou van de hulpmaatregelen of een evacuatie? Niets. Die boer vertelde je alleen maar hoeveel schapen hij verloren had zien gaan. En dat ik misschien niet zo kritisch was... kijk, ik verloor nooit uit het oog dat ik converseerde met de eerste burger, een vooraanstaand man die op de hoogte was. In mijn ogen bracht dat een bepaald gedrag met zich mee. Bovendien: deze mensen deden hun best. En als ze eens vergissingen maakten... och, dat doen we allemaal en dan komt dat ook niet gelijk in de krant'.⁷¹

Ook tijdens de watersnoodramp behielden de journalisten dus hun beleefde, gezagsgetrouwe houding.

water

'Zo leeft een dorp
in het water'.

Bron: De Spiegel.
Christelijk nationaal
weekblad,
21 februari 1953.
(Collectie
Onno de Wit)

Hulpacties

De omroepverenigingen bleven niet aan de zijlijn toekijken. Op verschillende manieren boden zij hun diensten aan ten behoeve van de slachtoffers van de watersnood. De NRU stelde zendtijd beschikbaar voor toespraken van Tweede-Kamervoorzitter Kortenhorst. Tweemaal per dag bracht hij verslag uit van de geldinzameling voor het Nationaal Rampenfonds. Daarnaast hielpen de omroepen met het verspreiden van officiële mededelingen. Niet alleen via de eerdergenoemde berichtendienst, ook individuele journalisten gaven – hoewel sporadisch – berichten door. Op 2 februari deed bijvoorbeeld Jan de Visser tijdens een reportage de volgende mededeling: 'Voor de autoriteiten deel ik nog even mede dat Fijnaart nog dringend gebrek heeft aan zandzakken'.⁷² Daarmee viel hij uit zijn rol van afstandelijke verslaggever.

Op zaterdag 7 februari riepen de omroepen de inzamelingsactie 'Beurzen open, dijken dicht' in het leven. Het is een plicht de getroffen gebieden

te helpen, stelde NRU-voorzitter J.A.A.M. Kors in de radiotoespraak ter gelegenheid van de actie.

‘Daarom hebben alle vijf bij de Nederlandse Radio Unie aangesloten omroepverenigingen in overleg met het Nationaal Rampenfonds besloten een gezamenlijke actie te voeren om de bewonderenswaardige offervaardigheid, welke van het eerste moment af ons volk over heel het land getoond heeft, te blijven aanmoedigen opdat zij niet verslappe nu.’⁷³

Tot eind maart plaatsten de omroepen, inclusief de AVRO, de zaterdagavond op beide zenders in het teken van de actie. In totaal zou 5,2 miljoen gulden voor het Nationaal Rampenfonds worden opgebracht.

De reportages werden de eerste vijf dagen aangevuld met berichten uit het buitenland, waar veel aandacht was voor de watersnood in Nederland. Vanuit de Verenigde Staten berichtte NCRV-correspondent Floris Cante op 2 februari:

‘De kranten staan vandaag in New York vol erover. De *Daily News* had een grote kop op de voorpagina: een zesde deel van Nederland overstroomd. Wij, Nederlanders hier, (...) hopen van harte dat de ramp niet zo groot zal blijken als de *Daily News* het aftekende.’⁷⁴

Ook in Engeland, dat zelf zwaar door de storm was getroffen, was de aandacht voor de Nederlandse ramp groot. ‘Waar ik vandaag kwam, informeerden mijn Engelse vrienden wat de laatste berichten waren’, aldus Albert Milhado van de AVRO vanuit Londen.⁷⁵ Beide rampen werden door de BBC in één adem genoemd.

Engeland, Frankrijk en Duitsland startten hulpacties voor de getroffen gebieden. In Parijs en Bonn werden de Nederlandse ambassades overladen met hulpgoederen. Franse families stelden zich beschikbaar voor het opvangen van Nederlandse kinderen, meldde AVRO’s Jan Brusse. Hij roemde de solidariteit met Nederland.

‘Men hoort alleen: dat kleine land, dat zich in zulk een korte tijd op zo’n fantastische manier heeft weten op te richten, en dat nu weer zo zwaar te lijden heeft gehad. Dat kleine land, waarvoor we zo’n bewondering hebben, dat moet en dat zal geholpen worden, en dat moet er weer bovenop komen. Als het woord ‘solidariteit’ ooit een betekenis heeft gehad, dan weten we nu welke.’⁷⁶

Op donderdag 5 februari maakten elf Europese landen plus de overzeese gebiedsdelen een gezamenlijk radioprogramma. In deze live-uitzending, getiteld CHAÎNE INTERNATIONALE DU BONHEUR,⁷⁷ werden op initiatief van Radio Lausanne geld en goederen ingezameld voor de overstroomde gebieden in Nederland, Engeland en België. Voor Nederland mocht de KRO, 'optredend namens de gezamenlijkheid minus de AVRO',⁷⁸ in de uitzending opgeven waaraan Nederland behoefte had. In deze vier minuten tellende bijdrage onthulde Roger Nordmann van Radio Lausanne hoeveel geld inmiddels was ingezameld: vijfhonderdduizend Zwitserse francs. Een dag later was dit bedrag verdubbeld naar een miljoen francs.

De reacties op de berichtgeving

De berichtgeving over de watersnoodramp oogstte in 1953 veel lof.

'Men kan wel zeggen, dat Hilversum I en II zich geheel in dienst hebben gesteld van de actuele gebeurtenissen. De omroepen bepalen zich tot aanvullende programmastof bij de uitvoerige, voortreffelijke nieuwsuitzendingen en de eigen ramp-reportages.'

schreef *Het Parool* op 3 februari.⁷⁹ *De Groene Amsterdammer* prees op 7 februari het feit dat de radio aanzet had gegeven tot spontane hulpacties.

'Want het is een feit, dat deze hulpbereidheid het voor een belangrijk deel van het spontane gebaar moet hebben en dat gebaar ziet zich door de snelle en niet aflatende berichtgeving in niet onbelangrijke mate aangemoedigd.'

Daarnaast werd de radio als communicatiemiddel tussen het rampgebied en de rest van Nederland bejubeld.

'Dag en nacht opent ook de gewone omroep de gelegenheid van contact met de in beklemmende benauwenis opgesloten (...). Onschatbaar veel hebben de noodlijdenden en helpers in deze dagen aan de radio te danken.'⁸⁰

Ook hier heb ik geen kritische noten gevonden. Ook de media zelf waren, en zijn, trots op hun rol tijdens de ramp. 'Het was een glansrol,' schreef Kees Cabout in *Aether*, het magazine van het Omroepmuseum.⁸¹

Naar de wijze waarop de watersnoodramp behandeld is, is nog nauwelijks onderzoek gedaan. Twee historici hebben zich over de berichtgeving

gebogen. Zij waren minder lovend. Selma Leydesdorff ergerde zich aan de toonzetting van de reportages. De strijd tegen het water werd volgens haar verslagen als een 'voetbalwedstrijd', en het 'beeld van de "achterlijke dorpe-ling"' werd volgens haar versterkt. 'Toch zijn die radiogeluiden het meest indringend, omdat ze de mensen zelf aan het woord laten.'⁸² Daarnaast heeft ze geen goed woord over voor het ontbreken van de schuldvraag. Door de wijze van berichtgeving, concludeerde Leydesdorff, kon een nationaal beeld ontstaan. Een beeld met twee mythes: de mythe van nationale eenheid en de mythe van de natuurramp, waardoor het overheidsfalen haast onzichtbaar werd.⁸³

Kees Slager trok dezelfde conclusie. In een artikel, geheel gewijd aan de verslaggeving rond de ramp, beschreef hij de belabberde toestand van de dijken, het falen van de overheid in de rampnacht zelf en de tijd die verstreek eer de pers wakker geschud was. Hij hekelde de wijze waarop de journalisten te werk gingen: met name het kritiekloos interviewen van burgemeesters en dijkgraven en het niet stellen van de schuldvraag. 'Zo staan de kranten vol van opgeklopte verhalen in de trant van 'het land van leed en kerels' waarbij de kerels meestal niet de spontane leiders zijn, die zich werkelijk zo hebben gedragen, maar de autoriteiten en de redders-van-buitenaf, die er in de meeste gevallen te laat kwamen.'⁸⁴ Hierdoor kon een vertekend beeld van de ramp ontstaan en konden de falende autoriteiten op hun post blijven, aldus Slager.

Conclusie

In dit artikel heb ik een poging gedaan om de berichtgeving van de watersnoodramp op de radio te plaatsen in de algemene journalistieke cultuur van de jaren vijftig. Een cultuur die zich kenmerkte door haar brave, gezagsgetrouwe, geregisseerde en afstandelijke karakter. Wie de fragmenten anno 2001 hoort, zal echter in de eerste plaats zijn wenkbrauwen fronsen over de sfeerbeschrijvingen. Alle sfeerverslagen waren zeer beeldend: de radio-reporters beschreven letterlijk, in zorgvuldig gekozen woorden en met oog voor detail, wat er zich voor hun ogen afspeelde. Een dergelijk ooggetuigenverslag was onderdeel van de journalistieke stijl van de jaren vijftig. De televisie was nog niet ingeburgerd. En met een beeldend verslag wilden de verslaggevers hun luisteraars toch het gevoel geven dat ze er zelf bij waren. Algemene feiten bevatten de reportages nauwelijks.

Afstandelijk was de berichtgeving allerm minst. Met name gedurende de eerste twee dagen van de ramp deelden de reporters hun gevoelens van wanhoop, verdriet en hoop met hun luisteraars. VARA-verslaggever Jan de Troye beschreef zijn gevoelens het meest dramatisch, maar ook andere jour-

nalisten als Gerard Hoek en Piet te Nuyl Jr. hielden zich niet aan de gebruikelijke afstandelijkheid. Zij interviewden ook slachtoffers, ooggetuigen en redders. Daarnaast ademden de meeste reportages een sfeer van saamhorigheid. De ramp was een nationale ramp, en de Nederlandse bevolking stelde alles in het werk om de slachtoffers te helpen. Verwijzingen naar de Tweede Wereldoorlog, eveneens een onderwerp uit de collectieve geschiedenis, hoorden daarbij.

Voor kritische geluiden was geen plaats. Dat de hulpverlening traag op gang kwam en de eerste twee dagen chaotisch verliep, dat de autoriteiten laat reageerden, dat de dijken na de Tweede Wereldoorlog slecht onderhouden waren, dat vernamen de luisteraars niet. Niet in de sfeerbeschrijvingen, niet in de interviews. De hooggeplaatste militairen, dijkgraven en burgemeesters, die veelvuldig voor de microfoon kwamen, werden daarentegen uiterst beleefd tegemoet getreden. Zij kregen alle tijd om hun bevindingen kenbaar te maken en werden nauwelijks geïnterrupteerd. Met kritische vragen werden zij niet geconfronteerd. Slechts eenmaal maakten de journalisten een uitzondering. Tijdens een persconferentie werd directeur-generaal Maris van Rijkswaterstaat gevraagd of de ramp voorkomen had kunnen worden als de dijken beter onderhouden waren. Toen Maris dit ontkende, vroeg niemand door.

Gedurende de reportages probeerden de journalisten de regie zoveel mogelijk in handen te houden. Tijdens de eerste dagen, toen niemand de ramp kon overzien, bleek het moeilijk om het verloop van de reportage de baas te blijven. Met name tijdens de interviews met slachtoffers, ooggetuigen en redders is dit goed hoorbaar. De journalisten probeerden via het stellen van rappe vragen, het afkappen van lange uitweidingen en ongeduldige 'ja's' het gesprek te sturen. De drie interviews met slachtoffers en ooggetuigen die na 3 februari gehouden zijn, zijn voorgelezen. Ook de gesprekken met autoriteiten lijken vanaf die dag beter voorbereid.

Opvallend is het tijdsverloop in de reportages. De verslaggeving vond in de eerste twee dagen voornamelijk vanuit de rand van de geteisterde gebieden plaats. Van de zeer zwaar getroffen eilanden Goeree-Overflakkee en Schouwen-Duiveland vernam de luisteraar op zondag zelfs helemaal niets. Hiervoor zijn twee oorzaken aan te wijzen. In de eerste plaats waren elektriciteit en telefoon op deze eilanden uitgevallen. Communicatie was daardoor onmogelijk.

In de tweede plaats stuitten de journalisten op weg naar Zeeland op het water en vernielde wegen, bruggen en spoorwegen. Daardoor konden zij niet verder. De ravage die zij aan de rand van het rampgebied aantroffen, was zo groot, dat zij ter plaatse hun reportages maakten. Dat de berichtgeving van de ramp daardoor de eerste dagen erg onvolledig is geweest, heeft geen betoog. Vanaf dinsdag, toen de storm was gaan liggen, werd de

volle omvang van de ramp voor iedereen duidelijk. De verslaggevers trokken op verschillende manieren – per auto, boot of vliegtuig – naar de zwaarst getroffen gebieden. Het aantal journalisten werd uitgebreid. De omroepen, exclusief de AVRO, besloten daarnaast gezamenlijk reportageploegen naar het rampgebied te sturen.

Niet alleen nam de berichtgeving daarmee toe, ook de toon en inhoud ervan wijzigde. Vanaf 3 februari bevatten de reportages minder spontane, emotionele uitingen. Interviews met slachtoffers en ooggetuigen, een tweede afwijking van de algemene journalistieke stijl in de jaren vijftig, kwamen ook nauwelijks meer voor. In plaats daarvan schoten de journalisten autoriteiten aan, zoals zij gewoon waren te doen.

Direct na het plaatsgrijpen van de ramp deden de reporters dus op enkele punten, waarschijnlijk onbewust, afstand van de journalistieke cultuur in de jaren vijftig. Toen de grootste schok echter was weggeëbd, werden de meeste conventies – een strakke regie, het optekenen van de officiële versies van de autoriteiten, en de brave, kritiekloze houding – in ere hersteld. Alleen de afstand werd niet bewaard. Belangrijkste reden hiervoor lijkt de rol te zijn, die de strijd tegen het water in de vaderlandse geschiedenis speelt. Het verslaan van een nationaal symbool, verheven boven de vier zuilen, ver-eiste geen afstandelijke, maar juist een betrokken houding.

Noten

- 1 Audiofragment d.d. 1 februari 1953, NAA (Nederlands Audiovisueel Archief) Hilversum, DOCID 13516.
- 2 Deze kwalificaties zijn afkomstig uit de Power-Point-presentatie voor het Onderzoekscollege Journalistiek, dat Huub Wijffes en Marcel Broersma in 2000 aan de Rijksuniversiteit Groningen gaven.
- 3 F. van Vree, 'Beroep: journalist. Beeldvorming en professionalisering', in: J. Bardeel e.a. (red.), *Journalistieke cultuur in Nederland*, Amsterdam 2002, p. 154-167, aldaar p. 156-157.
- 4 P. Koedijk, "Vrijheid in verantwoordelijkheid". Journalistiek in de jaren vijftig', in: P. Luykx en P. Slot (red.), *Een stille revolutie? Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig*, Hilversum 1997, p. 210-247. Zie ook: Van Vree, 'Beroep: journalist', p. 157.
- 5 Koedijk, 'Vrijheid in verantwoordelijkheid', p. 246.
- 6 Ibidem, p. 215.
- 7 Ibidem, p. 246-247.
- 8 K. Cabout, 'Beurzen open, dijken dicht', in: *Aether: kwartaalschrift van de Stichting Nederlands Omroep Museum*, vol. 7, afl. 26, jan. 1993, p. 4-7, aldaar p. 4; en een brief van Kees Cabout van het Nederlands Omroepmuseum aan de archivaris van de NCRV, met als onderwerp 'Beurzen open, dijken dicht', d.d. 20 november 1991.

- 9 K. Slager, *De ramp. Een reconstructie*, Goes 1992, p. 21.
- 10 'Oom Jan vertelt voor de laatste maal verder', in: *de Volkskrant*, 2 januari 1983.
- 11 Video: F. de With (reg.), *DE RAMP 1953* (1993).
- 12 De With, *DE RAMP 1953*.
- 13 R. Meijer, 'Voor en na het water. Met de ramp van 1953 begon de moderne tijd', in: *Elsevier* 49, 1993, p. 8-13, aldaar p. 11.
- 14 Audiofragment d.d. 2 februari 1953, NAA, DOCID 13524.
- 15 Ibidem.
- 16 K. Slager, 'De watersnoodramp van 1953', in: *Groniek* 32, 1999, p. 373-382, aldaar p. 379.
- 17 U. Rosenthal, *Rampen, rellen, gijzelingen. Crisisbesluitvorming in Nederland*, Amsterdam 1984, p. 85.
- 18 Audiofragment d.d. 2 februari 1953, NAA, DOCID 13522.
- 19 *Katholieke Radio Gids*, vol. 26, 15 feb. 1953, p. 5.
- 20 H. Wijfjes (red.), *Omroep in Nederland. Vijfenzeventig jaar medium en maatschappij, 1919-1994*, Zwolle 1994, p. 58.
- 21 *De Telegraaf*, 4 februari 1953.
- 22 P. van Liempt, 'De stem bij de Watersnood', in: *Het Parool*, 21 juli 1997, p. 15.
- 23 *De Telegraaf*, 16 februari 1953.
- 24 Wijfjes, *Omroep in Nederland*, p. 62.
- 25 Audiofragment d.d. 5 februari 1953, NAA, DOCID 12603.
- 26 Audiofragment d.d. 2 februari 1953, NAA, DOCID 13524.
- 27 J. Claus, 'Felderhof zag clown aan voor koningin', in: *Gooi- en Eemlander*, 29 oktober 1998.
- 28 Audiofragment d.d. 1 februari 1953, NAA, DOCID 13516.
- 29 Audiofragment d.d. 2 februari 1953, NAA, DOCID 13527.
- 30 Audiofragment d.d. 3 februari 1953, NAA, DOCID 13568.
- 31 C. Disco en H.W.Lintsen, 'Het nijvere verbond', in: J.W. Schot e.a. (red.), *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw, I: Techniek in ontwikkeling. Waterstaat, kantoor en informatietechnologie*, Zutphen 1998, p. 54-63, aldaar p. 55.
- 32 Audiofragment d.d. 2 februari 1953, NAA, DOCID 13513.
- 33 Audiofragment d.d. 4 februari 1953, NAA, DOCID 8560.
- 34 Audiofragment d.d. 2 februari 1953, NAA, DOCID 13523.
- 35 Audiofragment d.d. 3 februari 1953, NAA, DOCID 13560.
- 36 Audiofragment d.d. 3 februari 1953, NAA, DOCID 13563.
- 37 Audiofragment d.d. 3 februari 1953, NAA, DOCID 13558.
- 38 Slager, *De Ramp. Een reconstructie*, p. 191.
- 39 J.E. Ellemers, *De Februari-ramp. Sociologie van een samenleving in nood*, Assen 1956, p. 50.
- 40 Citaat aangetroffen in Meijer, 'Voor en na het water', p. 13.
Meijer heeft de uitspraak van Bernhard uit Harry van Wijnen *De prins-gemaal*.
- 41 Slager, 'De watersnoodramp van 1953', p. 379.
- 42 Ellemers, *De Februari-ramp*, p. 72.
- 43 Audiofragment d.d. 1 februari 1953, NAA, DOCID 13516.
- 44 Audiofragment d.d. 2 februari 1953, NAA, DOCID 13527.
- 45 Audiofragment d.d. 1 februari 1953, NAA, DOCID 13520.

- 46 Uit de video SPOREN: VERSLAG VAN EEN RAMP. I FEBRUARI 1953, gemaakt door de KRO.
- 47 Audiofragment d.d. 3 februari 1953, NAA, DOCID 13568.
- 48 Audiofragment d.d. 3 februari 1953, NAA, DOCID 13560.
- 49 Audiofragment d.d. 2 februari 1953, NAA, DOCID 13527.
- 50 Slager, 'De watersnoodramp van 1953', p. 375.
- 51 Meijer, 'Voor en na het water', p. 9.
- 52 Audiofragment d.d. 2 februari 1953, NAA, DOCID 13570.
- 53 Audiofragment d.d. 4 februari 1953, NAA, DOCID 12601.
- 54 Slager, 'De watersnoodramp van 1953', p. 382.
- 55 Audiofragment d.d. 1 februari 1953, NAA, DOCID 13516.
- 56 Audiofragment d.d. 5 februari 1953, NAA, DOCID 12602.
- 57 Audiofragment d.d. 2 februari 1953, NAA, DOCID 13524.
- 58 Audiofragment d.d. 5 februari 1953, NAA, DOCID 12644.
- 59 Audiofragment d.d. 1 februari 1953, NAA, DOCID 13518.
- 60 Audiofragment d.d. 3 februari 1953, NAA, DOCID 13559.
- 61 Audiofragment d.d. 1 februari 1953, NAA, DOCID 13519.
- 62 Audiofragment d.d. 1 februari 1953, NAA, DOCID 13518.
- 63 Ibidem.
- 64 Audiofragment d.d. 1 februari 1953, NAA, DOCID 13520.
- 65 Video: De With, DE RAMP 1953.
- 66 Audiofragment d.d. 3 februari 1953, NAA, DOCID 13558.
- 67 Audiofragment d.d. 2 februari 1953, NAA, DOCID 13524.
- 68 Audiofragment d.d. 3 februari 1953, NAA, DOCID 13558.
- 69 Audiofragment d.d. 4 februari 1953, NAA, DOCID 13573.
- 70 Audiofragment d.d. 4 februari 1953, NAA, DOCID 12640.
- 71 F. van der Linden, "Ik verloor niet uit het oog dat ik converseerde met de eerste burger.' De razende reporter en de Watersnood van Zeeland', in: M. van Amerongen, J. Blokker en H. van Run (red.), *Luizen in de pels. 100 jaar journalistiek in Nederland*, Amsterdam 1984, p. 76-81, aldaar p. 79.
- 72 Audiofragment d.d. 2 februari 1953, NAA, DOCID 13527.
- 73 *Katholieke Radio Gids*, vol. 26, 15 feb. 1953.
- 74 Audiofragment d.d. 2 februari 1953, NAA, DOCID 13525.
- 75 Audiofragment d.d. 1 februari 1953, NAA, DOCID 13521.
- 76 Audiofragment d.d. 3 februari 1953, NAA, DOCID 13566.
- 77 In het Nederlands vertaald: Internationale ketting van geluk.
- 78 Cabout, 'Beurzen open, dijken dicht', p. 6.
- 79 *Het Parool*, 3 februari 1953.
- 80 *De Groene Amsterdammer*, 7 februari 1953.
- 81 Cabout, 'Beurzen open, dijken dicht', p. 4.
- 82 S. Leydesdorff, *Het water en de herinnering. De Zeeuwse watersnoodramp 1953-1993*, Amsterdam 1993, p. 77.
- 83 Ibidem, p. 81.
- 84 Slager, 'De watersnoodramp van 1953', p. 381.